

Kéri Katalin

A lánynevelés történetéről másként: Gazdasszonyi teendőkre nevelés a „hosszú” XIX. században

A háztartási munkákról szóló források és kutatások

A nőtörténet forrásai közül számos vall arról, milyen háziasszonyi teendők tették ki az újkorban a lányok és asszonyok otthon töltött idejét. A mindennapos háztartási teendők jellege, megváltozása egyrészt a naplók, levelek, háztartási könyvek bejegyzései segítségével tárható fel, másrészt az önéletírások, a sajtócikkek, a háztartásvezetési útmutató könyvecskék, a hirdetések, életvezetési könyvek és az illemtankönyvek¹ vizsgálata szükséges, sőt számos irodalmi mű és képi alkotás is megerősíti az elsődleges források tartalmát. A XVIII. századtól a XX. század elejéig végbement hatalmas gazdasági, társadalmi és technikai változások gyökeresen átalakították a háztartások működését, a nők otthoni munkáit. Ahogyan például kutatásaik összefoglalójában French és Poska írják, maga az iparosítás teremtette meg a háztartás kultuszát, megváltoztatva – leginkább a középosztálybeli – nők háztartási aktivitását. Ahogyan fogalmaznak: a XIX. század közepétől az otthon mind jobban a fogyasztás, semmint a termelés egységévé vált, azaz a nők (különösen a városokban) sokkal inkább vásárolták, mint maguk készítették a javukat, sőt ők is rendelkeztek ezek felett.² Ez a változás valójában nem csupán a XVIII. századtól választotta el az új századot, hanem az előző évezredektől is.

A hétköznapi dimenzióinak feltárását jelentősen nehezíti az a tény, hogy különböző társadalmi rétegekhez, foglalkozásokhoz tartozó nők meglehetősen eltérő módon éltek. A fentebb említett források főként a polgári és a főúri családok leányainak, nőtagjainak életébe nyújtanak bepillantást. Miként az angol történész, Evans írja, a XIX–XX. század fordulóján a nők nagyobb részét azonban nem ők tették ki az európai nagyvárosokban, hanem azok a dolgozó nők, akik a fontos ipari központok munkásnegyedeiben éltek le az életüket, és

---

¹ A korabeli illemszabályokat bemutató forrásrészletek tematikus válogatását l.: Fábri Anna (szerk.): *A művelt és udvarias ember*. Budapest, 2001, Mágus Kiadó, Szablyár Ferenc (szerk.): *A pesti művelt társalgó*. Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó és más művek.

² French, Katherine L. – Poska, Allyson M.: *Women Gender in the Western Past. Vol. 2. Since 1500*. Boston–New York, 2007, Houghton Mifflin Company, 313. p.

nem jutott nekik más, mint a kemény munka, a szegénység és a szigorúan takarékoskodó életforma.³ (A parasztasszonyokról is ritkán szólnak a ránk maradt források.)

A háztartási munkák és gazdasszonykodás történetének feltárását számos külföldi⁴ és néhány hazai kutatás⁵ is célul tűzte az elmúlt évtizedekben, és több nagyobb lélegzetű, az újkori háztartásokkal kapcsolatos összegzést is felhasználhatunk a téma kutatásához⁶. Kevés hangsúlyt kapott azonban a háztartási munkákra történő nevelés történetének a kutatása, és különösen ritkán akadhatunk a két nagy tématerület (az életmód- és a neveléstörténet) összekapcsolódó vizsgálatára és elemzésére. Szélesebb ívű, az újkori magyar nőnevelés történetét felölelő kutatásainkból erre vonatkozóan emeltük ki, elemeztük és vetettük össze néhány jellegzetes írott forrás tartalmát.

Háztartási munkákra, gazdasszonyi teendőkre nevelés

Az újkori lánynevelés történetével foglalkozó külföldi és hazai szakmunkák gyakran alig vagy egyáltalán nem hangsúlyozzák a lányok háztartási munkákra nevelésének óriási jelentőségét a XVII–XIX. században. Márpedig a vizsgált időszakban ez igen fontos volt, a magán- és nyilvános iskolák, illetve a házi nevelés színterein is; a tantervek tartalma alapján bizonyíthatóan egészen az érettségivel záruló leánygimnáziumok szintjéig, informális módon pedig még azon is túl, hiszen a mérhetetlen számú tanácsadó könyv, kalendárium, újságcikk,

³ Evans, Richard J.: *The Feminist Movement in Germany, 1894–1933*. Beverly Hills, Calif., Sage Publications, 1976. 2. p.

⁴ L. például az alábbi műveket: Kamminga, Harimke – Cunningham, Andrew: *The Science and Culture of Nutrition: 1840–1940*. Atlanta, Editions Rodophi. 1995; Plante, Ellen M.: *The American Kitchen 1700 to the Present: From Hearth to Highrise*. New York, Facts on File. 1995; Perrot, Michelle – Guerrand, Roger-Henri: *Scenes and Places*. In Perrot, Michelle (ed.): *A History of Private Life. IV. From the Fires of Revolution to the Great War*. Cambridge, Mass. – London, The Belknap Press of Harvard University Press, 1990. 339–451. p.; Green, Harvey: *The Light of the Home. An intimate view of the lives of women in Victorian America*. New York, Pantheon Books, 1983 stb.

⁵ L. például: Walleshausen Gyula: A gazdasszonyképzés múltja I. Száz éve kezdődött, vagy talán régebben? *Szakképzési Szemle*, 1995/11. sz. 89–94. p.; Davidoff, Leonore: A „domeszticitás” mint téma az angol történelmi tanulmányokban. In Gyáni Gábor (vál., szerk.): *Változás és folytonosság. Tanulmányok Európa XIX. századi társadalmáról. Történelmi Figyelő 3*. Debrecen, KLTE, 1992. 49–61. p.

⁶ A régebbi művek közül I. Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I–III*. Budapest: Hornyánszky 1879 és 1896. (Új kiadása: Budapest, Helikon, 1986.); Újabbán I.: Benda Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*. (Doktori értekezés, kézirat) Budapest, 2004, ELTE TDI Atelier.

tanfolyam gyakorlatilag a nők élete végéig biztosította – közvetlen vagy közvetett módon – a házimunkákra szoktatást. Szorosan összefüggött ez a pedagógiai törekvés a nő társadalmi megítélésével, a női szerepekről vallott korabeli elképzelésekkel, és – általánosabban fogalmazva – az „elválasztott szférák elméletével”, amely ideológia szerint a nők helye az otthon, a családi kör, a dolguk a gyermeknevelés és a háztartás vezetése, míg a férfiakra a közösségi élet szinterei és az otthonukon kívül végzett munka vár.⁷ Rebecca Rogers egyenesen *háztartási ideológiáról (domestic ideology)* írt tanulmányában, az alábbi meghatározást kapcsolva a kifejezéshez: „ez alatt a fogalom alatt azoknak az eszméknek az együttesét értjük, amelyek a nők »speciális« képességeit hangsúlyozzák: az érzékenységüket, az emocionalizmusukat, az anyai ösztöneiket – mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a családon belüli »természetes« helyüket jelölik. Ám a háztartási ideológia több mint a nő otthoni helyzete, ez az otthon és a család társadalmon belüli helyének fontosságát is hangsúlyozza, amely kiemeli a nők szerepét, és rést üt az elnyomó ideológián...”⁸ Ez az eszme szoros kapcsolatban állt a hagyományos vallásos értékekkel, amelyek a nő szükségyszerű alávetettségét hangsúlyozták, de kiemelve a nő ugyanakkor tisztább és vallásosabb természetét.

A korszak családi nevelésében, leányiskoláiban, az iskolán kívüli női művelődés egyéb színterein (egyletek, női körök) kiemelt feladat volt tehát az anya és feleség szerepére való felkészítés/felkészülés mellett a női otthoni tevékenységek, a háztartási munkák megtanulása. Ez a magyar leánynevelés történetében (kisebb-nagyobb megszakításokkal) szinte a XX. század végéig fellelhető⁹ – igaz, az idők során sok-sok változáson átesett – képzési szál mindig is hangsúlyozta a hagyományos női szerepekre való felkészülés fontosságát.

A XVIII–XIX. században nyomon kísérve az európai leányiskolák és a magánnevelés történetét, jól kitűnik, hogy a háztartási munkákra felkészítés hosszú időn keresztül többnyire a kézimunka-tanítást foglalta magába. A főzésre, okszerű gazdálkodásra, kertészkedésre és más munkákra felkészítő kurzusok inkább csak a XIX. század második felében váltak fokozatosan a lányiskolai tananyag részévé, persze, sok kivételt is említhetünk, például Tessedik Sámuel vagy Nagyváthy János iskoláit.

---

⁷ French – Poska i. m. 312. p.

⁸ Rogers, Rebecca: Learning to be good girls and women. Education, training and schools. In Simonton, Deborah (ed.): *The Routledge History of Women in Europe since 1700*. London and New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, 107. p.

⁹ L. például: Kéri Katalin: Nőkép és lánynevelés az 1960-as évek Magyarországon – a tantervek tükrében. *Acta Paedagogica*. 2002/4. 14–21. p.

A témáról más külföldi országokhoz hasonlóan az újkorban Magyarországon is számos forrás keletkezett. A gyakorlatias teendők tanítására buzdító 1777-es *Ratio educationis* ösztönzést adott az efféle neveléshez. Tanácsadó könyvek, tantervek maradtak ránk a XVIII–XIX. század fordulójáról, amelyekben a lánynevelésnek erről az oldaláról is írtak.

A keszthelyi Georgicon ihletője, a Festetics-birtok XVIII. század végi (1792–97 között ott munkálkodó) jószágkormányzója, Nagyváthy János (1755–1819) a művelt és igen rátermett gazdasszonya, Festeticsné Sallér Judit (1765–1829) kérésére például összeállított egy háziasszonyoknak szóló könyvet az észszerű gazdálkodásról és háztartásvezetésről.¹⁰ A csak a halála után, 1820-ban megjelent kötet népszerűségét jelzi, hogy 1830-ban újra kiadták. A benne összefoglalt teendők jól mutatják az akkori korszak magyar gazdasszonyainak legfőbb kötelességeit: „kenyér sütés; len-, kender-, fonálszövés; a vászon kidolgozása; keményítőkészítés, szappanfőzés, gyertyamártás, ecetcsinálás, a fejőstehen gondozása, vajcsinálás, szeszfőzés, gyümölcs- és zöldségtartósítás, sertéshízalás és feldolgozás, szárnyasállatok tenyésztése és tartása, szárasztésza készítése, selyemhernyó tenyésztése és selyemgombolyítás, takarítás, ruhamosás, mosogató, zöldség- és virágkertészet.”¹¹ S hogy mindez nem csupán egy maximalista összegzés – sokkal inkább egy valós tapasztalatokon alapuló felsorolás a női munkákról –, ezt jól mutatja, hogy a XIX. század végén megjelent *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben* című könyv források alapján így emlékszik vissza Sallér Judit asszonyra és környezetére: „S míg a félmilliónyi jövedelemmel rendelkező gróf felesége, Sallér Judit, szappant főz, gyertyát márt, pörgeti a rokkát, fon és sző saját kezével, mint egy újkori Penelopeia: addig az úr tisztjeivel tanakodik, kik közül méltó megemlíteni Nagyváthy Jánost, a tudóst, a ki bölcsész, természettudós, gazda, sőt még költő is egy személyben, és Biró Sámuel, az uradalmi ügyvédet...”¹²

Az 1797-ben megnyílt Georgikonban 1804-től tervezték azt, hogy gazdaszonyokat is képeznek, három éves időtartam alatt, és ez a képzés végül 1808-ban indult. Itt a német és magyar nyelven, a műveltséget megalapozó olyan tárgyakon kívül, mint például a számtan, a vallás- és erkölcstan vagy a földrajz és történelem, a növendékek számtalan, a házi és ház körüli munkák elvégzésére

¹⁰ N. Nagyváthy János: *Magyar házi gazdaasszony*. Pest, 1820, Trattner J. (A mű második kiadása szintén Pesten jelent meg, 1830-ban, a Mezőgazdasági Kiadó pedig 1987-ben kiadta utánnomásban.)

¹¹ Idézi: Wallehausen Miklós i. m. 92. p.

¹² *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben*. IV. k., Budapest, 1896, Magyar Királyi Államnyomda, Révai Testvérek, 308–310. p.

előkészítő ismeretet szerezhettek, a kötés-horgolás és varrás mesterségétől kezdve a sütés-főzés, a befőzés, a házi- és ruhaeltár készítése, mosás, vasalás és mángorlás gyakorlásáig.¹³

Gyertyánffy István *Theano* című művében 1915-ben arra emlékezett vissza, hogy a XIX. század közepén (1850 és 1864 között) édesanyja saját erdélyi lakásukban női kézimunka-iskolát nyitott, ahol – tandíj ellenében – egyszerre 8–10 növendék tanult, 5 éves kortól 10–12 éves korig.¹⁴ A szerző leírása szerint: „Állott pedig ez a munkaoktatás az akkori szokás és műveltség igényeinek megfelelően: a legkönnyebb horgolási és harisnyakötési munkáktól elkezdve, – melyekre akkor a szülők kívánságára különösen nagy súly volt fektetendő – főleg az egyszerűbb fehérnemű- és ruhavarrásokon folytatva, fel egészen a különböző női díszmunkákig, hímzéseikig stb., stb.”¹⁵

Az 1879-ben 4 évre megemelt képzési idejű tanítónőképzők tantervében először szerepelt a kézimunka és a háziipar tanítása. A női kézimunkák és módszerek 3 éves tárgy volt, heti 2–2 órában. Ezen belül a lányok tanultak többek között kötni, horgolni, hímezni, szabni-varrni, csipkét és kesztyűt készíteni¹⁶. A háziipar tantárgyon belül pedig mindegyik képzőben elsősorban az adott vidék jellegzetesen művelt tevékenységeire tanították a leányokat (könyvkötéstől a kosárfonásig). Zirzen Janka saját, VI. kerületi képzőjéről írt összegző munkájában az alábbiakat fogalmazta meg ezekkel, a csak a tanítónő-képezdékben oktatott tárgyakkal kapcsolatosan: „... az intézetből kikerült növendékek ne csak ügyes tanítónők legyenek, hanem mint jó honleányok, s különösen, mint a háziasszonyi foglalkozásokban és női kézimunkákban jártas nők is kitűnjenek.”¹⁷ (Diákjai kézimunkáiból és más alkotásaiból többször rendeztek kiállításokat, kiváló eredménnyel szerepeltek például az 1873-as bécsi világkiállításon, ahol érdemérmeket kaptak.¹⁸) Jellegzetes képződmény volt az 1870-es évektől kezdve Magyarországon az ipartanítónők képzése, amelynek több részletét a fenti, a leányközépiskolákról szóló alfejezetünkben már bemutattuk.

---

¹³ L. erről részletesen: Süle Sándor: *A keszthelyi Georgikon 1797–1848*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 99–100. p. Idézi: Walleshausen Miklós i. m. 91–92. p.

¹⁴ Gyertyánffy István: *Theano – három részben*. Budapest, 1915, Lampel, 108–109. p.

¹⁵ Uo. 109. p.

¹⁶ Fericsán Kálmán: *Tanítómesterek, mestertanítók*. Pécs–Budapest, 2000, Magánkiadás, 178. p.

¹⁷ Zirzen Janka (összeáll.): *A budapesti VI. ker. állami Tanítónőképző-intézet és a vele kapcsolatos gyakorló-iskola (leánynevelő-intézet) múltja és jelene (1869–1885)*. Budapest, 1885, Franklin Társulat Könyvnyomdája, 62. p.

¹⁸ Fericsán Kálmán: *Tanítómesterek, mestertanítók...* i. m. 96. p.

A XIX. század végén, 1896-ban a budapesti II. Tanügyi Kongresszus előadói többször is érintették ezt a témát, gyakorlatilag teljesen egyetértve abban, hogy elemi- és középszinten valamennyi iskolatípusban (még az érettségit adó, egyetemre felkészítő leánygimnáziumban is) legyen kötelező a leányok kézimunka-tanítása, illetve más háztartási munkákra (leginkább a főzésre), illetve az ésszerű háztartásvezetésre, takarékoskodásra való tanítása. Még a leányiskolák kézimunka-tanítási óráinak szem- és gerincrongáló hatását kárhóztató Csapodi István is – bár újításokat ajánlott – leszögezte, hogy: „A női kézi munka fontos része a leányok oktatásának, még a középiskolát végzendő leányaink sem lehetnek el nélküle. (...) A magyar nő háziasszony és anya kíván lenni, s nálunk nem kívánatos csupa olyan asszony, a ki kúpszeletekről értekezik, mikor a gyerekek rongyos harisnyjukat mutatják a mamának.”¹⁹

Geőcze Sarolta a női kézimunka-tanfolyamokról tartott előadásában szintén hangsúlyozta a kézimunka-tanítás fontosságát, és azzal is érvelt, hogy a magyarországi nők zsebéből hihetetlenül magas összegek vándorolnak minden évben külföldre „hímzésért és piperemunkáért, ami a hazai közvagyonosodás ellen szolgál”. Az országon belüli különbségeket is kiemelte: „A hétfalusi, a kalotaszegi, a hetényi, a nyitrai asszony a szőtteményéből, a hímzéséből pénzel, jórészt abból ruházkodik; háztartása szükségleteit mindenesetre abból látja el; míg ellenben az alföldi és a tiszaháti parasztasszony minden réklivarrásért fizet s még a gyermekének a fejkötőcskét se tudja meghorgolni; ma már harisnyát hord, de azt nem maga köti; a házivászon a használatból egyre kijebb szorul.”²⁰ Úgy vélte, hogy a nőipariskoláknak fel kell karolniuk egy-egy adott vidék kézimunka-hagyományait, és azokra kellene tanítani a leányokat. Azt is tudta persze, hogy mindez nem elegendő, így szükségesnek tartotta a megtermelt árucikkek hazai és külföldi eladásának megszervezését is. A nyilvános kézimunka-tanfolyamok szervezéséről (iskolák nyitásáraól vagy vándortanfolyamok tartásáraól) úgy gondolta, hogy állami és községi szervezésűek, fenntartásúak éppúgy lehetnek ezek, mint például különböző egyesületek részéről történő szervezések (ő a Mária Dorothea Egyesület fiókjait említette).

Wilhelm Franciska ugyanezen, a kézimunka-oktatást megvitató szakosztályon belül fejtette ki előadásában, hogy nem helyes, ha a leányiskolák fejlesztése szinte csak azt jelenti, hogy a nők elméleti képességeit kívánják kibontakoztatni.

¹⁹ Nagy László – Beke Manó – Kovács János (szerk.): *A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója* I. kötet, Budapest, 1898. 447. p.

²⁰ Geőcze Sarolta: Nyilvános női kézimunka-tanfolyamok. In *A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója* I. kötet i. m. 1133. p.

Szerinte ugyanis fontos és jogos követelmény az is, hogy a kézügyesség fejlesztésére és a gyakorlati célú oktatásra is fordítsanak figyelmet. Kiemelte, hogy ez a miatt is kívánatos, mert „a női kézimunka úgy sem képezi a verseny tárgyát a férfiak keresetével szemben, tehát könnyebb tért hódítani számára.”²¹ A kézimunka-tanítást Wilhelm azért is szorgalmazta, mert az fejleszti a jó ízlést, a szépérzékét. Ő elsősorban az elemi népiskolákból kimaradt lányok számára tartotta fontosnak a kézimunka-tanfolyamok szervezését, ahol nem csupán a varrás, foltozás, kötés és horgolás (ahogyan ő nevezte: „a családi élet körében szükséges kézimunka nemek”) műveleteit, hanem a „mosást, vasalást, főzést kertészetet, gyümölcskezelést, gyümölcsbefőzést és szárítást, esetleg a zöldségnek vagy szárított gyümölcsök értékesítésére, elküldésére alkalmas dobozok készítését (cartonage)” is tanítani kell, és kiemelte még a „lokális viszonyok” szerint fellelhető munkanemek, a hímzés, csipkeverés és szalmafonás elsajátítását.²² A szakosztály másik előadója, Tiborcz Ida a polgári iskolai kézimunka-tanítás mellett érvelt, példaként hozva a hasonló bécsi lányiskolák eredményeit.²³ Guttenberg Pál egyrészt azt vetette fel, hogy – franciaországi példára – lehetőleg általánosan kötelezővé kell tenni a kézimunka-oktatást, mégpedig a helyi viszonyokhoz igazodva.²⁴ Másrészt pedig az európai és hazai szlőjd-oktatásról beszélt, kímelve, hogy szükséges a tanítóság minél alaposabb tájékoztatása ezzel kapcsolatosan. Guttenberg indítványozta, hogy létesüljön a témáról szóló hazai szakfolyóirat.²⁵

A kézimunkával és háztartási ismeretek tanulásával több, egyéb szempontokat felvonultató előadás is foglalkozott a kongresszuson. Freund Vilma például a Nőnevelési szakosztály második ülésén tartott előadásában fejtette ki azt, hogy miként volna lehetséges az elemi iskolai hat osztályt követő leány-ismétlő iskolát megreformálni, falusi és városi diákok számára különböző irányú, gazdasági iskolává alakítani. Azt gondolta, hogy ezekben a gazdasági ismeretekeken túl a lányok „főleg varrásban, foltozásban és esetleg műhímzésben”²⁶ nyerhetnek képzést. Ami a háztartási és gyermeknevelési ismeretek körét illeti, Freund Vilma a kézimunka-oktatás mellett javasolta továbbá a neveléstan, a gyermek-

---

²¹ Wilhelm Franciska: Nyilvános női kézimunka-tanfolyamok. In *A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója* I. kötet i. m. 1137. p.

²² Uo. 1139. p.

²³ Tiborcz Ida: *A polgári leányiskolai kézimunka-oktatás reformja*. Uo. 1144. p.

²⁴ Guttenberg Pál: *Az általános kézimunka-oktatás a magyar nép életszükségletei szempontjából*. Uo. 1146–1147. p.

²⁵ Guttenberg Pál: *A szlőjd Magyarországon és Európában*. Uo. 1147–1148. p.

²⁶ Freund Vilma: *A leányok gazdasági oktatása és az ismétlő iskolák*. Uo. 1227. p.

és betegápolás, a főzés, az élelmiszerek tápértékének ismerete, a fűtés és világítás, a mosás és vasalás stb. tárgyakat, illetve témákat, és gyakorlati foglalkozásként a háztartási, konyhai, mosás-vasalási és varrási csoportok létrehozását. Az előadáshoz fűzött kiegészítéseiben Lázárné Kasztner Janka több dolog mellett azt javasolta, hogy a kézimunka-tanítás legyen az iskola környezetét jelentő tájegység hízműmintáinak és technikáinak megismerése, ne pedig valami országosan egységes.²⁷

A komplex módon értelmezett „háztartástan” a valóságban szerves részét képezte még az újonnan szervezett Zöldfa utcai leánygimnázium tananyagának is a századfordulón, bár eltérően például Franciaországtól vagy egyes német területektől, a kézimunka-oktatás nem volt valamennyi hazai lányiskolában kötelező. Egy, az 1898-as *Uj Idők*-ben megjelent cikk szerint: „Pár éve csak, hogy létesült a Zöldfa-utcai nőképzőben a Háztartási iskola. Egy évvel hamarabb nyílt meg, mint a leánygimnázium. És ugyanabban az intézetben, a hol a kis leány-diákok a latin grammatikával vesződve, felsőbb kiképeztetést nyernek, ugyanott egyúttal megtanítják őket sütni, főzni is, kenyeret dagasztani, ruhát foltozni, férfi-inget vasalni – ami tudvalevőleg sokkal nehezebb tudomány, mint a latin igék hajtogatása.

Mikor az első emeleten leteszik az érettségit, akkor lemennek a földszintre, a konyhába. És úh, milyen jól esik annak a sok-sok tudománnyal megtömött kis fejecskének egy kicsi igazi, hamisítatlan konyhaillatot magába szívni. Lehet, hogy közbe elpárolog valami a sok tudományból, de az nem tesz semmit. Azért még mindig marad elég...”²⁸

Ebben az időszakban jelent meg Katonáné Thuránszky Irén háztartástani tankönyve, amely 1919-ig hat kiadást megért, nagyon népszerű munka volt.²⁹ Ez a főzéshez és számos más munkához is sok tanácsot adott.

1904-ben a *Nemzeti Nőnevelés* arról számolt be, hogy az előző években Bárczy István tanügyi tanácsos Budapest II. kerületének több népiskolájában bevezette a háztartástan tanítását, kifejezetten azzal a céllal, hogy az 1868-as törvényben előírt ismétlődő iskolai oktatást a törvény ellenére is kerülő serdülő lányokat hasznos tanulmányokra fogják.³⁰ Itt a kézimunkázás, fehérnemű javítás

²⁷ Lázárné Kasztner Janka hozzászólása és határozati javaslatai. Uo. 1232. p.

²⁸ T. A.: Ének a leányokról. A háztartási iskola növendékei. *Uj Idők*, 1898. május 22. IV/21. 453. p.

²⁹ Thuránszky Irén: *Háztartástan és gazdaságtan, polgári iskolák, felsőbb leányiskolák és tanítónőképző-intézetek számára*. Több fametszetű ábrával. Budapest 1892, Eggenberger.

³⁰ Koncsek Lajos: A háztartási népiskolák. I–II. *Nemzeti Nőnevelés*, 1904. május XXV/V. 183–191. p. és 1904. június XXV/VI. 241–249. p.

és foltozás, varrás mellett nap mint nap főztek is a lányok (a lap még egy heti mintamenüsört is közölt). Más városokban is sorra nyíltak hasonló tanfolyamok, és az ország állami felsőbb leányiskolái közül első ízben az egriben rendes tanítási óra lett az 1903–1904-es tanévtől a főzés.³¹ A cikk írója színes beszámolót készített az ott folyó főzési gyakorlatokról: „A gyakorlati oktatás akképpen történik, hogy a 9 tanulóból álló csoport körülbelül 12 személyre fűz az e célra pompásan berendezett tágas konyhahelyiségben, melyhez egy kitűnő éléskamra, pince és mosogató helyiség van csatolva. A főzés egy nagyobb és egy kisebb igen célszerűen berendezett takaréktűzhelynél történik. (...) A főzésben résztvevő leánykák mindegyik egyenruhát – piros kötényt ujjakkal, és főkötőt – visel. (...) Otthonos, intimen bájos benyomást gyakorolnak a belépőre a főiskola összes helyiségei a bennök sürgő-forgó egyenruhás leánykákkal s a kedves képet nem zavarják meg a modern háztartáshoz szükséges falitáblák sem, melyeken trichineknek, cukoratkáknak s egyéb csúnya bogaraknak a szertelenül nagyított ábrái oktatják a fiatal szakácsnőket arra, hogy a főzésnek, ennek a rokonszenves vegyészeti tudományának vannak ellenségei.”³²

A XX. század elején sem csökkent tehát a háztartási munkákra felkészítő tantárgyak, iskolán kívüli (egyesületek által szervezett) kézimunka- és főzőtanfolyamok száma. Mindezzel együtt járt a tájékoztató kiadványok, szakcikkék, tankönyvek számának gyarapodása is. A Nemzeti Nőnevelés hasábjain például jól nyomon követhetők e sajtótermékek, hiszen gyakran készültek ezekről hosszabb-rövidebb ajánló cikkek. Saher Eleonora *A női kézimunka tanításmódszere* című, a Népnevelők Könyvtára sorozatban kiadott könyvéről például 1909-ben ezt írták: „Régen érzett hiány pótlására vállalkozott a szerző, mikor (...) vezérkönyvét megírta.”³³ Gyarapodtak a kézimunkamintákat közlő publikációk³⁴ és az elkészült darabokat bemutató kiállítások³⁵ is, sőt egyes esetekben még

---

³¹ Uo.: Az egri főzőtanfolyam. *Nemzeti Nőnevelés*, 1904. április XXV/IV. 163–168. p.

³² Uo. 167. p.

³³ Saher Eleonora: A kézimunka-tanítás anyagának kiválasztása. *Nemzeti Nőnevelés*, 1909. április–május XXX/IV–V. 202. p.

³⁴ Lásd: Poznan Jolán: Gobelinek és gobelin-utánzatok, fodorvászón. *Nemzeti Nőnevelés*, 1903. április XXIV/IV. 192–199. p.; Szerémi Alajos: Magyar stílusú rajzminták. *Nemzeti Nőnevelés*, 1904. május XXV/V. 214–21. p.; Hollós Károly: *Hímzésre való betű- és szégyelminták*. Budapest, 1903, Athenaeum; *Keresztiszemes hímzésminták*. Budapest, 1911, Orsz. M. Kir. Iparművészeti Iskola kiadása; E. Gondos Emma: *Példatár az alsófokú leányiskolák kézimunka tanításhoz*. Budapest, 1911.; Szmik Antal: A magyar csipkehorgolás. *Nemzeti Nőnevelés* 1912. június 33/VI. 294–298. p.; Művészeti könyvek: *Keresztiszemes hímzésminták (könyvismertetés) Művészet*, 1912/3.; Dirner Alice: A halasi csipkéről. *Nemzeti Nőnevelés*, 1914. április–május, 35/IV–V. 217–223. p. stb.

bolt is nyílt, ahol a növendékek munkáit árusították, mint például a csetneki csipke esetében³⁶. Ez utóbbiról egy nemzeti büszkeséggel átitatott cikkében Zadák Ilona azt írta, hogy „mikor évekkel ezelőtt az első leányt taníttatták a csetneki csipke horgolására, valóban, nem is álmodták, hogy pár év múlva *fogalom* lesz ez a szó: csetneki csipke, hogy egy rövid évtized múlva az óceánon túli országok is megrendelői lesznek s nem merték hinni, hogy az évszázadok óta készített, úgynevezett »ír«-csipke oly rövid idő alatt eltöri a csetneki csipke magyaros rajza, változatos finom kivitele, művészi értéke mellett.”³⁷ Több elképzelés is született arról, hogy hogyan kell felkészíteni a gazdasági (háztartási) iskolák pedagógusait tanítási feladataikra.³⁸ Állandó vitatéma volt a kézi munka-tanfolyamok átalakításának, korszerűsítésének témája is.³⁹

Azt, hogy a háztartástan mennyire nem magyar sajátosság volt, jól mutatja a korabeli lapokban külföldi példákat bemutató számos cikk, illetve a tárgykörben tartott előadások. Kántor Lajos *A kapu* című családregény-vázlatába például egy olyan 1893-as adatot emelt be, amelyből kiderül, hogy Lázárné Kasztner Janka⁴⁰ Kolozsváron *Nemzeti érdekek és a nőnevelés* címmel tartott felolvasásában is érintette ezt a témát, utalva rá, hogy Magyarországon is szükséges volna olyan háztartási iskolák felállítása, amilyenek Németországban és más külföldi országokban már régen működnek.⁴¹ 1904-ben a *Mädchenfortbildungsschulen* című, Berlinben tartott előadás alapján éppen ezekről, a németországi lányok háztartási iskoláiról, illetve ipari és kereskedelmi szakiskoláiról alkothattak képet a hazai olvasók.⁴² Az efféle képzés szükségességét a cikk írója az alábbi módon indokolta: „Ma már tisztában kell vele lennie mindenkinek, hogy a tudományos női pályák előre látható keserves kudarcai ellen csak más pályák megnyitásával lehet védekezni, még pedig a gyakorlati pályák szélesebb körű

³⁵ Ezek szervezéséről l.: Poznan Jolán: Kézimunka-kiállítások az iskolában. *Nemzeti Nőnevelés*, 1910. június 31/VI. 284–288. p.

³⁶ L. erről: Szontagh Aranka: Egy háziipar fejlődéséről. *Nemzeti Nőnevelés*, 1911. január 31/I. 23–26. p., és Zadák Ilona: Csetneki munkák. *Nemzeti Nőnevelés*, 1911. június 32/VI. 264–265. p.

³⁷ Zadák Ilona i. m. 264–265. p.

³⁸ L. például Balajthy Ilona tervezetét: A gazdasági iskolák tanítónőinek képzése. *Nemzeti Nőnevelés*, 1903. február–március XXIV/II–III. 111–118. p.

³⁹ L. erről például: Berczelis Erzsébet: A kézimunka tanfolyamának átalakításáról. *Nemzeti Nőnevelés*, 1903 június XXIV/VI. 299–303. p.

⁴⁰ Lázár Gyuláné Kasztner Janka a budapesti Erzsébet nőiskola igazgatónöje volt.

⁴¹ Kántor Lajos: A kapu. Regényvázlat I. *Forrás*, 2004. február.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0402/> (A letöltés ideje: 2015.01.18.)

⁴² Relkovic Davorka: A nők gyakorlati képzése. *Nemzeti Nőnevelés*, 1904. június XXV/VI. 250–259. p.

megnyitásával...⁴³ Közvetlenül ezt a cikket követte a bukaresti főző- és háztartási iskolákról szóló írás a lap hasábjain, amelyekkel a román kormány a szerző szerint – hasonlóan a magyarországi törekvésekhez – „a középosztálynak tékozlási hajlamait korlátozva, nemcsak takarékosági hajlamot, de egyúttal nemzeti érzését is fokozni óhajtja...⁴⁴

Áttételesen szintén a lányok háztartási munkákra, takarékos életvitelre és szorgalomra nevelését fejtette ki cikkében Schultz Imre, amikor a lányok számtantanításához adott tanácsokat. Úgy vélte – sok más kortársához hasonlóan –, hogy az ország fokozott elszegényedésének „a dologtalanság, a divat majmolása, az átkozott fényűzés, a takarékoság hiánya⁴⁵ az okai. Szerinte a jól megválasztott számtanpéldák olyanok, hogy megoldásuk megbeszélése lehetőséget ad a tanárnak arra, hogy „bizonyos nemzetgazdasági intelmeket” adjon a leányoknak, és ezzel, a matematikatanítás praktikus irányba terelésével „megbecsülhetetlen szolgálatot tettünk nemzetünk vagyonosodási ügyének⁴⁶. A számtantanítás esetében javaslatokat tett arra, hogy mely dolgok jelentsék a számolási egységeket a szöveges példákban: „a tű, cérna, vászon, posztó, liszt, kenyér, zsír, tej, vaj, sajt, hús, hüvelyesek, zöldségfélék, ecet, bor, olaj, só, méz, cukor, rizs, kávé, asztali- és konyhaedények, keményítő, szóda, szappan, mosás, fa, szén, bútorok, fehérneműk, kézimunka, varrógép, cselédbér, baromfitenyésztés, konyhakert”.⁴⁷ (Mindemellett pedig – német és hazai példákat idézve – kívánatosnak tartotta az erkölcsnemesítő, vallásos tárgyú számtani feladványok, illetve a számtankönyvekben ilyen tárgyú „emlékmondatok” szerepeltetését is.) Néhány jellemző, a cikkíró elképzeléseit tükröző számtanpélda: 1. „Valamely háztartásban havonként elfogy 19,25 kg. zsír. Meddig tart egy 115,64 kg-nyi készlet? Mennyit kell még hozzá beszerezni, hogy a készlet egy évig tartson? *A szorgos gazdaszöny házi szükségleteit a legalkalmasabb időben szerzi be.*” 2. „Egy fényűző nő ruhát vett, melyhez a szövet és hozzávaló 48.25 korona volt. Varratásért 32 koronát fizetett. E ruhát a gyorsan változó divat miatt csupán 16-szor viselte. Mennyibe állt neki e ruhának egyszeri viselése? *Fontolgatva vásárolj!*” 3. „Egy gazdag ember négy szegény család közt hetenkint egyformán szétosztat 56 fillért.

---

⁴³ Uo. 253. p.

⁴⁴ Téglás Gábor: A bukaresti főző- és háztartási iskolák. *Nemzeti Nénevelés*, 1904. június XXV/VI. 260. p.

⁴⁵ Schultz Imre: Leányiskolai számtanításunk. *Nemzeti Nénevelés*, 1903. május XXIV/VII. 340. p.

⁴⁶ Uo. 340–341. p.

⁴⁷ Uo. 341. p.

Mennyi jut egyre hetenkint és mennyit osztat szét egész éven át a 4 család közt? *Jólelkű emberek szívesen segítenek a szűkölködőkön.*⁴⁸

A háztartási szakoktatás tárgyában 1908-ban Svájcban még nemzetközi konferenciát is rendeztek.⁴⁹ A Nemzeti Nőnevelésben közölt beszámoló készítője szerint a rendezvényen teljes egyetértés volt abban, hogy a háztartástan nagyon fontos, és abban is, hogy annak ismeretei nem szállhatnak csupán anyáról leányra, hanem intézményes ismeretátadásra is szükség van. Ezt például az alábbiakkal támasztották alá: „A háztartás tudomány, mely sok más tudományt ölel fel, beolvad a gyakorlati életbe, egész különleges jellegű, gyakorlati haszna messze kihat a családi körből.”⁵⁰ A cikkíró szerint számos ország kormányküldöttekkel is képviseltette magát a tanácskozáson. A háztartási ismeretek szakszerű oktatását a felszólalók szerint valamennyi társadalmi réteg nőtagjaira ki kell terjeszteni, hiszen „az alsóbb néposztály leánya látkörének kibővítése, hivatásának megértése által, férjének nemcsak feleségévé, de társává is válik. A művelt nő ellenben a háztartási nevelés által ismét feleség, nemcsak társ és fényűzési cikk lesz. Szóval, a nőt természetes munkakörébe visszahelyezve, azt vele megszerettetve, a nevelés által hatáskörét bővítve, képessé tesszük hivatásának teljesítésére és egyszersmind erősebbé jogainak védelmére.”⁵¹ A kongresszus egyik fő követelése a szaktanító-nők képzése volt.

A Nemzeti Nőnevelés az 1910-es években rendszeresen beszámolt más országok női háztartási iskoláiról is. 1913-ban például egy angliai kertészeti iskola⁵² és az orosz nők munkára nevelése⁵³ volt cikktéma, utóbbit Szigethy Karolina egy német nyelvű cikk alapján írta. 1914-ben párizsi kézimunka-tanításról és -tanítóképzésről⁵⁴ olvashattak könyvismertetést az érdeklődők. 1913-ban – egy korábbi, az angliai swanley-i háztartási iskoláról szóló cikkekre reagálva – közölte a folyóirat Czidmes Irén levelét, aki arról számolt be, milyen kiválóan működik a kecskeméti gazdasági iskola, ahová csakis okleveles tanítónőket vettek fel, akik aztán két évig jártak az intézménybe. Az iskola tantárgyaitól az alábbi módon

⁴⁸ Uo. 344–345. p.

⁴⁹ Stegmüller Mária: A háztartási szakoktatás első nemzetközi kongresszusa. *Nemzeti Nőnevelés*, 1909. december XXX/X. 471–474. p.

⁵⁰ Uo. 472. p.

⁵¹ Uo. 472. p.

⁵² Bezsila Lenke: Egy híres angol háztartási iskola. (Swanley: Horticultural College for Women). *Nemzeti Nőnevelés*, 1913. január 34./1. sz.

⁵³ Szigethy Karolina: Az orosz női munka. *Nemzeti Nőnevelés*, 1913. január 34./1. 86–90. p.

⁵⁴ Orel Géza: *Műhelyi nevelés Páris iskoláiban. Kézimunkatanító- és tanítónő-képzés.* Budapest, 1914, Lampel.

írt a levél: „Télen főzés, szabás, varrás és elméleti órák vannak, míg nyáron a varrás helyett kerti munkával kell foglalkozni. Az elméleti tárgyak a következők: Háztartástan, egészségtan, baromfitenyésztés, állattenyésztés és takarmányozástan, mezőgazdaságtan, sertésenyésztés. Kertészettan, fa- és szőlőtenyésztés, méhészet. Tejgazdaság, számvitel és áruismeret. Ide tartozik még a kosárfonás is, és mint a tejgazdaság kiegészítője, a rendszeres fejési gyakorlatok.”⁵⁵

1913-ban a Nemzeti Nőnevelésben Stegmüller Mária – az MDE budapesti női szakosztályában tartott előadása szöveges változatában – propagálta az akkori évben Gentben (a belga világkiállítás alkalmával) a háztartási szakoktatásról rendezett II. nemzetközi tanácskozást⁵⁶. Írása elején utalt arra, hogy a lányok háztartási nevelése egyre jobban teret hódít Magyarországon, jóllehet annak iskolai tanítása a nyugati országokénál jóval később indult. Érdekes példaként említette Japánt, ahol 1874-től indult a háztartási oktatás, „és Tokióban az egyetemen tanszéket is állítottak e tudománynak”⁵⁷. A szerző szerint Magyarországnak is egyre több megmutatni valója van, hiszen sorra nyílnak a gazdasági, háztartási iskolák, és kiemelte, hogy az internátusok mellett is milyen kiváló, a gazdasági oktatásra alkalmas iskolák létesültek.

1911-ben Serényi Béla földművelésügyi miniszter – külföldi tapasztalataira támaszkodva – Magyarországon is elrendelte a vándor háztartási tanfolyamok szervezését, hogy a falusi fiatalok saját szülőhelyükön is megismerhessék a gazdálkodási ismereteket – anélkül, hogy a városi iskolákba kerülnének. A tanfolyamok 6 hetesek voltak, a tanítás pedig teljesen ingyenesen történt, és az iskola teljes, a minisztérium által vásárolt felszereléssel érkezett egy-egy községbe. 1913-ban már kéttucatnyi vándortanfolyamról számolt be a lap, a tanfolyamokat vezető tanítónők hat garnitúra felszereléssel járták az országot, és jelentős létszámbővítésekre készültek. Abban az évben tervezték a korszerű gyümölcsfeldolgozás módszereinek a hasonló formában való terjesztését is.⁵⁸

---

⁵⁵ Czidmes Irén: Olvasói levél. *Nemzeti Nőnevelés*, 1913. február–március XXXIV/2–3. sz. 76–77. p.

⁵⁶ A háztartási szakoktatás I. nemzetközi kongresszusa 1908-ban Friburgban volt, 800 résztvevővel.

⁵⁷ Stegmüller Mária: Háztartási oktatásunk és a genti kongresszus. *Nemzeti Nőnevelés*, 1913. február–március XXXIV/2–3. sz. 74–75. p.

⁵⁸ Uo. 77–80. p.

A házas nő idealizált alakjának kritikája

Az irodalmi művek és újságcikkek sokaságában közvetített efféle nőkép természetesen nem mindenki számára volt szimpatikus, követendő minta. Világszerte megszülettek azok az írások is, amelyek szerzői kigúnyolták, maradi-nak titulálták a „nő a ház angyala” felfogást, és a feminizmus későbbi, XX. századi képviselői is gyakran negatívnak ítélték ezt az eszményt. Charlotte Perkins Gilman például 1891-ben írt egy esszét *The Extinct Angel* címmel, később, a XX. század közepén pedig Virginia Woolf szatirizálta a viktoriánus kor nőideálját egyik esszéjében⁵⁹. August Bebel *A nő és a szocializmus* című művében hasonló módon gondolkodott, idilli helyett elkeserítőnek találta a polgári réteghez tartozó nők, háziasszonyok életét. Könyvében idézett például Gerhard v. Amyntor *Randglossen zum Buche des Lebens* (Szélgjegyzetek az élet könyvéhez) című munkájából, aki az alábbi, igen sötét képet festette a német nők életéről: „A háziasszony üdeségét és erejét nem azok a megrázó események ássák alá, amelyekről senki sem menekülhet – mint például a férj halála, egy szeretett gyermek erkölcsi romlása, egy súlyos betegség, egy régóta táplált remény szertefoszlása –, hanem a kicsiny, állandóan visszatérő, csontot és velőt emésztő napi gondok... Hány millió derék családanya főzi és sűrolja el életkedvét, orcáinak pírját és nevető gödröcskéit a házi gondok szolgálatában, mígnem ráncos arcú, kiszáradt, megtört múmia lesz belőle. Az örökké új kérdés: »mit főzzünk ma?«, a söprés, a porolás, a portörítés örökké visszatérő szükségessége az a folyton hulló csöpp, amely a lelket és a testet lassan, de biztosan elrohasztja. A tűzhely mellett vonják meg a bevételek és kiadások szomorú mérlegét, s ott hangzanak el a legnagyobb megállapítások az élelmiszerek folytonos drágulásáról és a szükséges pénz előteremtésének egyre növekvő nehézségeiről. Azon a lángoló oltáron, ahol a leveses fazék rotyog, áldozza fel a nő ifjúságát és elfogulatlanságát, szépségét és jókedvét. Vajon ki ismeri fel az öreg, csipás szemű, hajlott hátú szakácsnőben az egykor viruló, pajkos, szemérmesen kacér mirtuszkoszorús menyasszonyt? – Már a régiek szemében is szent volt a házi tűzhely, mellette állították fel Lareseiket és védőisteneiket – tartsuk hát mi is szentnek a tűzhelyt,

⁵⁹ Woolf, Virginia: *Professions for women*. In Uő.: *Selected essays*. Oxford, 2008, Oxford University Press, 140–145. p. Megjegyzés: az esszékötet szabadon elérhető a <http://books.google.hu> oldalon. (A letöltés ideje: 2015.09.07.) Egy erről szóló elemzést l.: Blair, Emily: *Virginia Woolf and the Nineteenth-Century Domestic Novel*. Albany 2007, State University of New York Press, 41–71. p.

amely mellett a kötelességtudó német háziasszony lassú áldozati halált hal a házi kényelem, a terített asztal, a család egészsége érdekében.”⁶⁰

Magyarországon is több olyan írás született, amelyek ezt a szemléletmódot támasztották alá. Ilyen volt például Ignotus (eredeti nevén Veigelsberg Hugó, 1869–1949) egyik cikke, amely a *Hét* című lap hasábjain jelent meg 1907-ben, az *Emma asszony levelei* (még 1893-ban indult) sorozatban⁶¹, és amelynek nagy sikere volt a századforduló környékén. „Emma” ezúttal Perkins könyvéhez⁶² fűzött kommentárt egyik „levelében”, kifejtve nézeteit az asszonyi hivatásról. Jól ismerte fel az említett változásokat, azt, hogy a női szerepek átformálódóban vannak, és ez a folyamat folytatódni is fog. Ignotus szellemes és csípős stílusában – kapcsolódva Perkins asszony gondolataihoz – a következőket írta: „... lehet, hogy az emberiség fejlődése számára üdvösebb volna, ha a főzést, takarítást és gyereknevelést örökre a nők látnák el, viszont egyéb mesterségre sose eresztenék őket. Lehet – de az nem lehet, hogy ez az utópia eléréssék, mert a nők mindjobban unni kezdik ezt a munkát, s nagyrészt az istennek sem akarják tovább ellátni. Ez már most is így van sok helyütt, s még ilyebben lesz majd még több helyütt, míg végre így lesz ez az egész világon, s az emberiségnek gondoskodnia kell majd módokról és intézményekről, hogy lássák el a tisztogatást, a főzést s a gyerektartást anélkül, hogy mindenesetre a nők legyenek a született és kényszerű főző, tisztogató és nevelő személyek.”⁶³

Összegző gondolatok

A XX. század elején tehát Magyarországon csakúgy, mint külföldön kiemelten fontos nevelésügyi feladatnak tekintették alap- és középszinten is a lányok háztartási teendőkre történő felkészítését és a nők továbbképzését. Miként évezredek át, úgy a legújabb kor elején is elsősorban az ő feladatuk volt a háztartás vezetése, és a vidéken élő nők számtalan, a gazdasszonykodással összefüggő

---

⁶⁰ Bebel, August: *A nő és a szocializmus*. Budapest, 1976, Kossuth Kiadó, 126. p. Fordította: Nyilas Vera.

⁶¹ Ignotusnak erről a cikksorozatáról lásd például az alábbi elemzést: Balázs Imre József *Ismeri ön cuplingert? A nőszerep konstrukciója és szubvertálódása Ignotus Emma leveleiben*. In *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Szerk.: Varga Virág – Zsávolya Zoltán. Budapest, 2009, Ráció Kiadó, 112–123. p.

⁶² Perkins Gilman, Charlotte: *A nő gazdasági helyzete – tanulmány a férfi és nő közötti gazdasági viszonyról, mint a társadalmi evolúció tényezőjéről*. Budapest, 1906, Politzer-féle Kiadóvállalat.

⁶³ Ignotus: *Emma asszony levelei – Egy nőimitátor a nőemancipációért*. Budapest, 1985, Magvető, 274–275. p.

munkát is elláttak. Tanulmányunkban megkíséreltük röviden bemutatni a **háztartási és gazdasszonyi feladatokra** felkészítés XIX. századi jellemzőit, mert – miként erre már többször is utaltunk – véleményünk szerint ez a korabeli lánynevelésnek sarkalatos pontja volt, akár a családi, akár pedig az alsó- és középszintű iskolai nevelést tekintjük, a neveléstörténeti kutatások ez idáig viszont alig fordítottak figyelmet a feltárására. Magyarországon és Erdélyben is jól látható, hogy a XIX. századtól az otthon, a háztartás sokkal inkább a fogyasztás, mint a termelés színtere, éppen ezért a takarékoskodás, a tárgyak rendben és tisztán tartása, folytonos szemrevételezése, javíthatása a család gazdasági helyzetét erősítette. Így a lányoknak tanított házi munkák az újkor során tartalmukban átalakultak, azok hangsúlyai áthelyeződtek. Az az elképzelés, hogy a nő a „ház angyala”, az általa felügyelt otthon pedig „a béke szigete”, a modernizálódó társadalmakban is a háziasszonyok felelősségévé tette a háztartási munkák elvégzését vagy koordinálását, és ez akkor sem változott, amikor ők is növekvő számban kapcsolódtak be az iskolai tanulásba. A gombamód szaporodó háztartás-vezetési könyvek és a „házias nő” alakját középpontba állító lányregények mellett a háziasszonyi-gazdasszonyi nevelést a korszakban az iskoláktól is többnyire elvárták. Több korabeli szerző fogalmazta meg Magyarországon is azt, hogy **a nő szorgalma, takarékos háztartásvezetése magának a nemzet sorsának az alapja.**